

گزارش پرسون در مورد فلسفه شب یلدا؛

امشب، خلقت آبستن شده

در فرهنگ ایران باستان، شب یلدا استعاره از شکست اهریمن داشته و روز پس از آن، یعنی نخستین روز دی‌ماه را «نوروز» می‌نامیده‌اند.

به گزارش سایت خبری پرسون از فارس، معبدی سنگی و تزئین شده با نقوشی از ایزد بانوان و الهه‌ها، در قلب سرزمین پارس پر از نجوای پرستشگران مهر شده است. کسی از آنان خبر ندارد که باورهای آیینی‌شان هزاره‌ها پس از این زمان، برای فرزندانشان به ارث گذاشته می‌شود و نام «یلدا» را برای آن برمی‌گزینند.

شب یلدا از سنتی دیرینه در میان ایرانیان حکایت دارد. گرچه در طول قرن‌ها دستخوش تغییراتی شده است؛ اما آنچه که در ناخودآگاه جمعی ایرانیان ثابت مانده است فلسفه آن است. فلسفه شب یلدا با معنای نام آن ارتباطی مستقیم دارد و برای درک بهتری چیهستی این سنت دیرینه باید به ریشه‌شناسی این واژه پرداخت.

معناشناسی یلدا: باکرگی طبیعت و زایشی الوهی

واژه یلدا ریشه‌ای سریانی دارد و در دیگر زبان‌های سامی نیز معادل‌های مشابهی را می‌توان یافت. در زبان عبری «یلدا» به معنای دختر است. در زبان عربی فعل زاده شدن چیزی شبیه به همین یلدا است. به عنوان مثال در کلام‌الله مجید آمده است که «لم یلد و لم یولد» (نه زاییده شده و نه زاییده است). در دیگر زبان‌های هم‌خانواده، یعنی زبان‌هایی که ریشه سامی دارند نیز این ریشه با سه حرف ی، ل و د وجود دارد و آنچنان که در مثال بالا دیدیم همواره با زایش، زنانگی هستی و باروری ارتباطی مستقیم دارد. به باور باستان‌شناسان این واژه از زبان‌های سامی وارد فرهنگ ایرانی شده است.

پرستش ز مستی‌ست در کیش مهر

مجتبی درودی، پژوهشگر تاریخ و زبان‌های باستانی می‌گوید: در باور ایرانیان باستان، شب یلدا مصادف با زایش مهر بوده است.

او در ادامه به خبرنگار پرسون می‌گوید: در زمان سلوکیان و پس از آن، به واسطه برهمکنش دو تمدن ایران و روم، آیین مهرپرستی از ایران به غرب راه یافت و اسطوره «میترا» در فرهنگ روم باستان را به وجود آورد. بلندترین شب سال که تاریکی زیادی دارد استعاره از «اهریمن» داشت. به عبارت دیگر سیاهی شب، نماد اهریمن است. اهریمن زور و تلاش خود را به خرج می‌دهد و شکست می‌خورد و پس از یلدا، یعنی از فرداشب، شامگاهان کوتاه می‌شوند و روز به جایش بلند می‌شود. این تعبیر را اینگونه نیز می‌توان بیان کرد که شب یلدا شب شکست اهریمن است. به همین خاطر شب «زایش خورشید» نیز آن را می‌نامیدند. به همین خاطر این شب برای ایرانیان بسیار مهم پنداشته می‌شده تا جایی که حتی درجه اهمیت آن، از نوروز نیز بیشتر بوده است. شب‌هنگام در میانه جشن و سرور و گپ و گفت، سفره ویژه‌ای برای این شب پهن می‌کرده‌اند به نام «میزک» که واژه میز در زبان فارسی نیز از آن گرفته شده.

بیشتر بخوانید؛

عربی، الفبایی عاشق است

دکتر درودی اضافه می‌کند: آنچه از دیرباز در این رسم مهم بوده، روز پس از یلدا، یعنی نخستین روز از دی‌ماه بوده است. دی به معنی آفریدگار است. واژه «دادار» نیز از همین ریشه می‌آید که در اصل واژه‌ای اوستایی بوده است. در فرهنگ آریایی، روز پس از یلدا، نوروز به شمار می‌رفته که ابوریحان بیرونی نیز به آن اشاره کرده است.

از سرخی خون خورشید، دندان رنگین کنیم

این سنت دیرینه در میان ایرانیان رفته‌رفته، آداب و مناسکی را به خود گرفت. شب‌نشینی یلدا، نمادهایی چون خوردن هندوانه و انار را به خود گرفت تا جایی که هم‌اکنون مهمترین سمبل شب یلدا در فرهنگ عامه «انار» است.

دانه‌های انار، آن را در میان اقوام مدیترانه‌ای و خاور نزدیک و هندوستان و نقاط دورتر، به صورت یک نماد گسترده باروری و فراوانی درآورده است. انار نشانه الهه‌های زاینده بوده و تصور می‌رفته که بیدارکننده غریزه جنسی و موجب آبستنی می‌شود. (فرهنگ‌نگارهای نمادها در هنر شرق و غرب؛ جیمز هال)

در فرهنگ عامه مردم ایران نیز این نمادها با اندکی تسامح کارکردهای مشابهی داشته‌اند. قربانعلی، ۷۶ ساله است و به گفته خودش تا جایی که به یاد دارد شب‌های یلدا، کسانی که صاحب‌فرزند نمی‌شدند سوژه دعاها و راز و نیازهای گیس‌سفیدها و ریش‌سفیدها می‌شدند.

او در مورد درونمایه شب یلدا و معنویت درون آن به خبرنگار پرسون می‌گوید: در شیراز قدیم رسمی بود که شب‌های یلدا، زنان دور هم جمع می‌شدند برای زنی که از شوهرش صاحب‌فرزند نمی‌شد آیت‌الکرسی می‌خواندند. این فرهنگ البته در چند دهه اخیر به شدت رنگ باخته است اما به نظر می‌آید فرهنگی چنین کهن و ریشه‌دار اگر هم کمرنگ شود، از بین نمی‌رود و دوباره ریشه در آداب و مناسک مردم می‌دواند.

ما امشب در آغوش یلدا هستیم

بنابر آنچه تا اینجا ذکر شد، «یلدا» چه از حیث ریشه‌شناسی معنایی، چه از نظر اسطوره‌ای و حتی چه از نظر سمبولیسم با زایش، و به عبارت بهتر نوزایی در پیوند است. این فرهنگ کهن، امشب، بار دیگر ما را به فراسوی روزمرگی‌ها می‌برد تا به دنیا آمدن دوباره را تجربه کنیم. شاید باید از فردا جور دیگر جهان را دید؛ شاید باید دم‌غنیمت‌دارتر بود، شاید زمان ارزش‌مندتر شده باشد. شب یلدا بر شما خجسته.

سجاد سیف- مدیرمسئول